

بیع ارواث طاهره:

مرحوم شیخ انصاری در این باره می نویسد:

«الأقوی جواز بیع الأرواث الطاهرة التي ينتفع بها منفعة محللة مقصودة، و عن الخلاف: نفي الخلاف فيه ، و حکى أيضاً عن المرتضى رحمه الله الإجماع عليه. و عن المفيد: حرمة بیع العذرة و الأبوال كلها إلّا بول الإبل، و حکى عن سلار أيضاً. و لا أعرف مستنداً لذلك إلّا دعوى أنّ تحریم الخبائث فی قوله تعالى وَ يُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ يشمل تحریم بیعها، و قوله عليه الصلاة و السلام: «إنّ الله إذا حرّم شيئاً حرّم ثمنه»، و ما تقدّم من رواية دعائم الإسلام ، و غيرها. و یرد على الأول: أنّ المراد بقريئة مقابله لقوله تعالى يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ الْأَكْلَ، لا مطلق الانتفاع. و فی النبویّ و غيره ما عرفت من أنّ الموجب لحرمة الثمن حرمة عين الشيء، بحيث يدلّ على تحریم جميع منافعه أو المنافع المقصودة الغالبة، و منفعة الروث ليست هي الأكل المحرّم فهو كالطين المحرّم، كما عرفت سابقاً.»^۱

سومین عین نجس: خون

مرحوم شیخ انصاری می نویسد:

«الثالثة: یحرم المعاوضة على الدم بلا خلاف، بل عن النهاية و شرح الإرشاد لفخر الدين و التنقيح: الإجماع عليه، و يدلّ عليه الأخبار السابقة.»^۲

مرحوم خوئی در توضیح اجماعات می نویسد:

«أقول المشهور بین أصحابنا شهرة عظيمة حرمة بیع الدم النجس كما فی النهاية و المراسم و المبسوط و فی التذكرة یشرط فی المعقود علیه الطهارة الأصلية و لو باع نجس العين لم یصح إجماعاً. و على هذا المنهج ابن الهمام الحنفی فی شرح فتح القدير و عن المالكية لا یصح بیع النجس، و عن الحنابلة لا یصح بیع النجس كالدّم، و عن الشافعية لا یصح بیع كل نجس، و عن الحنفية لا یصح بیع الدم، و فی أخبارهم أيضاً شهادة على ذلك.»^۳

ما می گوئیم:

(۱) مرحوم علامه در نهایی آورده است:

۱. کتاب المكاسب (للشیخ الأنصاری، ط - الحديثه)؛ ج ۱، ص: ۲۶

۲. کتاب المكاسب (للشیخ الأنصاری، ط - الحديثه)؛ ج ۱، ص: ۲۷

۳. مصباح الفقاهة (المکاسب)؛ ج ۱، ص: ۵۳

«بیع الدم و شرائه حرام اجماعاً لنجاسته و عدم الانتفاع به»

ما می گوئیم:

۱- روشن است که ظهور این کلام در آن است که اجماع مذکور به سبب نجاست و عدم انتفاع است و لذا اجماع مذکور دلیل مستقلاً نیست.

۲- ضمن آنکه ممکن است از عبارت استظهار کنیم که نجاست دلیل مستقلاً نیست بلکه چون نجاست باعث عدم انتفاع می شده است، لذا نجاست را به عنوان دلیل ذکر کرده اند و لذا دلیل اصلی بر حرمت بیع، عدم الانتفاع است و در نتیجه:

مراد از عدم انتفاع هم عدم منافع غالبه حلال در آن روزگار بوده است (یعنی منافع غالبه خون در آن روزگار شرب و اکل بوده که طبعاً به سبب نجاست، این منافع حلال نبوده است). پس اگر منافع حلال در اعصار بعدی یافت شد، می توان به حلیت بیع قائل شد.

۳- مرحوم امام درباره عبارت نهایی می نویسند:

«و عن نهاية الأحكام: «بیع الدّم و شرائه حرام إجماعاً، لنجاسته و عدم الانتفاع به» و یحتمل بملاحظة

التعلیل بعدم الانتفاع به، أن یكون المراد بالحرمة، الوضعية منها، و یحتمل أن یكون هذا الإجماع مستنقذاً من

الإجماع علی عدم الانتفاع به، بتوهم أن نفس البیع و الشراء من الانتفاعات.»^۱

(۲) مرحوم فاضل مقداد نیز می نویسد:

«إنما حرم بیعها لأنها محرمة الانتفاع و كل محرمة الانتفاع لا یصح بیعه: أما الصغرى فإجماعية، و أما الكبرى

فلقول النبی صلی الله علیه و آله و سلم «لعن الله اليهود حرمت علیهم الشحوم فباعوها»، علل استحقاق اللعنة

بیع المحرم فیتعدى الى كل محرّم الانتفاع به، و لما رواه ابن عباس عن النبی صلی الله علیه و آله و سلم: ان

الله إذا حرم شیئاً حرم ثمنه.»^۲

ما می گوئیم:

روشن است که اجماع در کلام ایشان بر حرمت انتفاع از اعیان نجسه است و نه حرمت بیع، و این در حالی است که:

«و لا یظنّ الالتزام بذلك من فیه، و یخالفه السیرة و الأخبار الواردة أيضاً كما یأتی، فلا محالة یراد بذلك

الانتفاعات المحرمة التي كانت رائجة بین غیر المتعبّدين بالشرع من الأكل و الشرب و نحوهما. و کیف كان

۱. المكاسب المحرمة (للإمام الخميني)، ج ۱، ص: ۲۹

۲. التنقيح الرائع لمختصر الشرائع؛ ج ۲، ص: ۵

فظاهرهما دوران حرمة البيع مدار حرمة الانتفاع، و عدم كون النجاسة بنفسها مانعة عن صحة المعاملة كما

مر.^۱

(۳) مرحوم علامه در تذکره درباره دم ادعای اجماع ندارد بلکه می نویسد:

«يشترط في المعقود عليه الطهارة الأصلية... و لو باع نجس العين كالخمر و الميتة و الخنزير، لم يصح إجماعاً... و الدم كله نجس، فلا يصح بيعه. و كذا ما ليس بنجس منه، كدم غير ذی النفس السائلة، لاستخائه.»^۲

تا اینجا

(۴) شرح ارشاد فخر المحققین در دست نیست (و ظاهراً به صورت خطی در کتابخانه مرحوم نجفی مرعشی موجود است). مفتاح الكرامه پس از تقسیم دم به نجس و غیر نجس می نویسد:

«قوله قدس سره: و الدم؛ أي النجس قال في «نهاية الأحكام»: بيع الدم و شراؤه حرام إجماعاً لنجاسته و عدم الانتفاع به و قد سمعت إجماعی «شرح الإرشاد» لولد المصنّف رحمه الله و «التنقيح» و غیرهما.»^۳
این در حالی است که آنچه از فخر المحققین نقل شده است مربوط به خون نیست بلکه مربوط به اصل اعیان نجسه است.^۴

(۵) در میان فقها، بسیاری حکم به حرمت بیع دم داده اند. در این میان فتوای شیخ مفید در مقنعه از ظهور بالاتری برخوردار است.

«و من كان على ظاهر الملة ثم استحل بيع الخمر و الأشربة المسكرة و الميتة و الدم و لحم الخنزير و التجارة في ذلك استتيب منه فإن تاب و راجع الحق لم يكن عليه سبيل و إن أقام على استحلال ذلك كان بحكم المرتد عن الدين الذي يجب عليه القتل كوجوبه على المرتدين.»^۵

توضیح:

روشن است که ایشان حرمت بیع دم را از جمله ضروریات دین می داند.

(۶) اما مرحوم علامه در مقام شمارش بیع های تحریم شده، به خون اصلاً اشاره نمی کند:

۱. دراسات في المكاسب المحرمة؛ ج ۱، ص: ۲۷۷

۲. تذكرة الفقهاء (ط - الحديثة)؛ ج ۱۰، ص: ۲۵

۳. مفتاح الكرامة في شرح قواعد العلامة (ط - الحديثة)؛ ج ۱۲، ص: ۶۵

۴. مفتاح الكرامة في شرح قواعد العلامة (ط - الحديثة)؛ ج ۱۲، ص: ۴۴

۵. المقنعة (للشيخ المفيد)؛ ص: ۸۰۱

«و قد أجمع العلماء كافة على تحريم بيع الميتة، و الخمر، و الخنزير، بالنصّ و الإجماع. قال الله تعالى: حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ وَ الدَّمُ وَ لَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَ تحريم الأعيان يستلزم تحريم وجوه الاستمتاع.»^١

اشکال مرحوم خویی بر شیخ انصاری:

«فاعلم ان المصنف قد فصل بين الدم النجس فحكم بحرمة المعاوضة عليه للإجماع و الاخبار السابقة أى الروايات العامة، و بين الدم الطاهر فقد قوی جواز المعاوضة عليه إذا فرضت له منفعة محللة كالصبيغ و نحوه، لكونه من الأعيان التي يجوز الانتفاع بها منفعة محللة.

(و فيه) انه بعد اشتراكهما فى حرمة الأكل، و جواز الانتفاع بهما منفعة محللة كالصبيغ و التسميد و نحوهما، فلا وجه للتفكيك بينهما، و أما النجاسة فقد عرفت مرارا انه لا موضوعية لها، فلا تكون فارقة بين الدم الطاهر و النجس، و أما الاخبار السابقة فمضافا الى ضعف سندها أنها شاملة لهما، فلو تمت لدلت على حرمة بيعهما معا و إلا فلا.»^٢

توضیح:

١. معلوم نیست چرا مرحوم شیخ بین خون طاهر و خون نجس فرق گذاشته است چراکه می دانیم شرب هر دو حرام است و انتفاع از هر دو حلال است.

٢. اگر دلیل تفاوت گذاشتن را نجاست بدانند، می گوئیم: نجاست موضوع مستقلى برای حرمت بيع نیست.

٣. اما اخبار عامه که اولاً هیچ کدام حجیت کامل نداشتند و ثانیاً اگر حجیت باشند در آنها بین دم طاهر و دم نجس فرق گذاشته نشده است.

ادله حرمت:

(الف) روایات عامه: گفتیم این روایات حجیت ندارند.

(ب) اجماعات منقولہ و شهرت: اشکال شده است:

«و یرد على ذلك- مضافا إلى احتمال المدركية فلا اعتماد عليهما- أن المترائي من كثير من كلماتهم حتى ممن ادعى الإجماع فى المسألة كالعلامة أن المنع عندهم كان مستندا إلى عدم الانتفاع المحلل، و لا محالة ينصرف إلى صورة عدم وجود المنفعة المحللة أصلاً أو ندرتها بحيث لا توجب القيمة و المالية، أو وقوع البيع بقصد خصوص المنفعة المحرمة. فلو فرضت منفعة عقلائية محللة كالدّم للتزريق بالمرضى الرائج فى أعصارنا أو لتهيئة

١. منتهى المطلب فى تحقيق المذهب؛ ج-١٥، ص: ٣٤٩

٢. مصباح الفقاهة (المكاسب)؛ ج ١، ص: ٥٤

السماد و إصلاح الأراضى مثلاً فلا وجه لمنع بيعه لذلك. بل قد مرّ منّا وجود الملازمة بين جواز الانتفاع بالشيء
و بين صحة المعاملة عليه لذلك.»^١

ج) مرفوعه ابى يحيى الواسطى:

كلينى اين روايت را در كافى چنين نقل کرده است:

«مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى عَنْ أَبِي يَحْيَى الْوَاسِطِيِّ رَفَعَهُ
قَالَ: مَرَّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَ بِالْقَصَّابِينَ - فَتَهَاظُهُمْ عَنْ بَيْعِ سَبْعَةِ أَشْيَاءَ مِنَ الشَّاةِ - تَهَاظُهُمْ عَنْ بَيْعِ الدَّمِّ وَالْعُدَدِ - وَ آذَانَ
الْفُؤَادِ وَالطَّحَالِ - وَ النَّخَاعِ وَالْخُصَى وَالْقَضِيبِ - فَقَالَ لَهُ بَعْضُ الْقَصَّابِينَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ - مَا الطَّحَالُ وَالْكَبِدُ إِلَّا
سَوَاءٌ.»^٢

ما می گوئیم:

١) کلینى و شیخ طوسى روايت را به نقل از احمد بن محمد بن عيسى نقل کرده اند در حالیکه صاحب
وسائل سند را محمد بن يعقوب عن محمد بن يحيى عن محمد بن احمد (صاحب نوار الحكمة) ضبط کرده
است.

٢) أبى يحيى الواسطى سهيل بن زياد نوه دخترى محمد بن نعمان (ابو جعفر الاحول = مؤمن الطاق) است.
نجاشى درباره وى مى گويد: «شيخنا المتكلم رحمه الله و قال بعض اصحابنا لم يكن سهيل بكلّ الثبت في
الحدِيث»^٣

ابن غضائرى مى نويسد گاهى احاديث در خوب است و بعضى خوب نيست ولى به عنوان شاهد مى توان
از آن استفاده كرد.^٤

لكن با توجه به اينكه احمد بن محمد بن عيسى از او احاديث بسيارى دارد (٧٠ حديث در كتب اربعه) و
نجاشى هم او را از متكلمين شيعه بر شمرده است، مى توان او را توثيق كرد. اما معمول روايت هاى او
مرسله است و ظاهراً علت اينكه نجاشى نوشته او خيلى دقيق (ثبت) نبوده است همين عدم ثبت بودن در
رجال حديث بوده است.

١. دراسات فى المكاسب المحرمة؛ ج ١، ص: ٢٧٨

٢. وسائل الشيعه؛ ج ٢٤، ص: ١٧١ / كافى، ج ٦ ص ٢٥٣ / تهذيب الاحكام، ج ٩ ص ٧٤

٣. رجال نجاشى، ص ١٩٢

٤. رجال ابن غضائرى، ص ٦٦

اما در هر صورت روایت مرسله است.

(۳) ترجمه روایت: «امیر المؤمنین بر قصاب ها مرور کرد و آنها را از هفت جزء از گوسفند نهی کرد، آنها را از فروش

خون و غده ها نهی کرد و از گوشه های قلب و طحال و نخاع و بیضه، آلت تناسلی. برخی از قصاب ها گفتند: یا

امیر المؤمنین آیا طحال و کبد یکی نیستند...»

(۴) مراد از دم، خونی است که پس از ذبح خارج می شده و در میان اعراب جاهلیت مرسوم بوده که آن را

می پخته اند و می خورند و در آیه شریفه با عنوان «او دمأ مسفوحاً» از آن نهی شده است و الا خونی که

در بدن گوسفند باقی می مانده، مستقلاً فروخته نمی شده و در گوشت مستهلک می شده است.

در دلالت این روایت اشکال شده است:

«لا نسلم دلالة المرفوعة على أزيد من حرمة بيعه للأكل فقط تكليفا، أو وضعا أيضا، كما نبه على ذلك العلامة

الأنصاري «ره» و قال فالظاهر إرادة حرمة البيع للأكل و لا شك في تحريمه لما سيجيء من أن قصد المنفعة

المحرمة في المبيع موجب لحرمة البيع بل بطلانه، و اما حرمة بيعه لغير الأكل فلا دلالة عليه من الرواية لا وضعا

و لا تكليفا، و الشاهد لذلك انه لا ريب في جواز بيع الأمور المذكورة فيها لغير الأكل كإطعام الحيوان و

نحوه.»^۱

و هم چنین گفته شده است:

«و مقایسه القصاب للطحال و الكبدة أيضا يدلّ على كون المتبادر النهی عن البيع للأكل، حيث إنّ الكبدة مما

يؤكل و الطحال مما لا يؤكل.»^۲

(د) آیه شریفه:

مرحوم مامقانی می نویسد:

«الثانی ما دلّ من الكتاب و السنة على تحريمه مثل قوله (تعالى) حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ وَ الدَّمُ (انتهی) بضمیمه

قوله (عليه السلام) ان الله إذا حرّم شيئاً حرم ثمنه و ان شئت قررت هذا الدليل بوجه آخر بأن تقول انه غير منتفع

به حيث نهى الشارع عن المنفعة التي من شأنها ان ترتب عليه و هو الأكل لكونه من جنس ما من شأنه الأكل فلا

عبارة بالانتفاع به في مثل الصبغ مثلا لو جوزناه و كذا الانتفاع به في مثل التسميد فتكون المعاملة سفهية و

المعاملة السفهية باطلة و يترتب عليه حرمة التصرف في عوضه و كون الاقدام على المعاملة (حينئذ) يتصف

بالحرمة التشريعية و ان شئت قررته بوجه ثالث بان تقول ان الدم غير مملوك باتفاق علمائنا بل هو من قبيل ما

۱. مصباح الفقاهة (المكاسب)؛ ج ۱، ص: ۵۶

۲. دراسات في المكاسب المحرمة؛ ج ۱، ص: ۲۸۱

لیس بمتمول عرفا و لهذا لا یضمنه من أتلفه و قد اشترط فی صحة البیع کون المبیع مملوکا فیبطل البیع عند انتفاع مملوکیته و یترتب علیه الحرمة التشريعیة.^۱

***

توضیح:

۱. سه تقریر در استدلال قابل فرض است.
۲. تقریر اول: آیه می فرماید «دم حرام است» و روایت نبوی می گوید «هرچه را خدا حرام کرده، بیع آن هم حرام است»، پس بیع دم حرام است.
۳. تقریر دوم: آیه می گوید انتفاع از دم حرام است و مراد انتفاع هایی است که دم شأنیت آن را دارد و این انتفاع هم اکل است (و لذا انتفاع هایی مثل کود بودن و رنگرزی نمی تواند شیء را دارای مالیت کند) پس دم به خاطر عدم منفعت، مالیت ندارد و بیع آن بیع سفهی است.
۴. تقریر سوم: دم به اتفاق علما، مملوک نیست و لذا اگر کسی آن را تلف کرد ضامن نیست و در صحت بیع شرط است که مبیع مملوک باشد.

ما می گوئیم:

(۱) بحث ما در حرمت معامله است و نه صحت آن و لذا دو تقریر آخر، به کار این بحث نمی آید و تقریر اول هم با توجه به ضعف روایت نبوی قابل احتجاج نیست.

(۲) آنچه با توجه به آیه قبل در این آیه آمده است، حرمت اکل است چراکه آیه می فرماید: «يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَ اشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ (*) إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَ الدَّمَ وَ لَحْمَ الْخِنزِيرِ وَ مَا أَهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَن اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَ لَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ»^۲ و لذاست که سگ در آیه ذکر نشده است چراکه خوردن سگ در میان اعراب جاهلی متعارف نبوده است.

و الشاهد علی ذلك آیه شریفه سوره انعام که می فرماید: «قُلْ لَّا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ

۱. غایة الآمال فی شرح کتاب المکاسب؛ ج ۱، ص: ۱۸

۲. بقره، ۱۷۲ و ۱۷۳

يَطْعُمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَ
لَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ»^۱ در حالی که روشن است دم مسفوح مربوط به اکل است.

۳) پس اگر منفعت عقلایی دیگری یافت شد، دم دارای مالیت شده و بیع آن جایز است.

عبارت امام خمینی:

حضرت امام در این باره می نویسد:

«منها: الدم. و الأظهر فيه جواز الانتفاع به في غير الأكل، و جواز بيعه لذلك. فإن ما وردت فيه من الآية و
الرواية لا تدل على حرمة الانتفاع به مطلقا: فقد تقدم الكلام في الآية الكريمة، مع أنه لم يكن في تلك الأعصار
للدن نفع غير الأكل، فالتحريم منصرف إليه. و منه يظهر حال الروايات الدالة على حرمة سبعة أشياء من الذبيحة،
منها: الدم. فإن الظاهر منها حرمة الأكل، كما تشهد به نفس الروايات، فإن في جملة منها: «لا يؤكل من الشاة كذا
و كذا، و منها: الدم»، و هي قرينة على أن المراد من قوله: «حرم من الشاة سبعة أشياء: الدم و الخصيتان.» هو
حرمة الأكل مع أن المذكورات لم يكن لها نفع في تلك الأعصار إلا الأكل. فلا شبهة في قصور الأدلة عن إثبات
حرمة سائر الانتفاعات من الدم. و يتضح ممّا ذكر، أن النهي عن بيع سبعة أشياء منها الدم، في مرفوعة أبي يحيى
الواسطي، يراد به البيع للأكل، لتعارف أكله في تلك الأمكنة و الأزمنة، كما يشهد به الروايات.
فالأشبهه جواز بيعه إذا كان له نفع عقلائي في هذا العصر. و الظاهر من شتات كلمات الفقهاء أيضا دوران حرمة
التكسب بالنجاسات مدار عدم جواز الانتفاع، كما مرّت جملة من كلماتهم.»^۲

جواز بیع خون های پاک:

مرحوم شیخ انصاری می نویسد:

«و أمّا الدم الطاهر إذا فرضت له منفعة محلّلة كالصبيغ لو قلنا بجوازه ففي جواز بيعه وجهان، أقواهما الجواز؛ لأنّها
عين طاهرة ينتفع بها منفعة محلّلة. و أمّا مرفوعة الواسطي المتضمّنة لمروور أمير المؤمنين عليه السلام بالتصايين و
نهيهم عن بيع سبعة: بيع الدم، و الغدد، و آذان الفؤاد، و الطحال .. إلى آخرها، فالظاهر إرادة حرمة البيع للأكل، و لا
شكّ في تحريمه؛ لما سيجيء من أن قصد المنفعة المحرّمة في المبيع موجب لحرمة البيع، بل بطلانه. و صرح في
التذكرة بعدم جواز بيع الدم الطاهر؛ لاستخبائه، و لعلّه لعدم المنفعة الظاهرة فيه غير الأكل المحرّم.»^۳

ما می گوئیم:

۱. انعام، ۱۴۵

۲. المكاسب المحرمة (للإمام الخميني)؛ ج ۱، ص: ۵۷

۳. كتاب المكاسب (للشيخ الأنصاري، ط - الحديثة)؛ ج ۱، ص: ۲۷

(۱) گفته شده که: معلوم نیست چرا مرحوم شیخ انصاری در جواز بیع تردید کرده اند.^۱ در حالیکه به نظر می رسد علت تردید شیخ آن است که شاید رنگرزی، منفعت نادره است چنانکه در آخر عبارت می نویسد: «لعدم المنفعة الظاهرة فيه».

(۲) اینکه آیا قصد منفعت حرام، موجب حرمت بیع می شود را باید در جای خود بررسی کنیم.

(۳) استدلال علامه در تذکره (لاستخباثه) شاهدهی است بر استظهار نهایی شیخ انصاری؛ چراکه استخباث مانع از اکل است.

۱. دراسات فی مکاسب المحرمة؛ ج ۱، ص: ۲۸۵